

TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE OLUMSUZLUK VE YOKLUK

Yrd. Doç. Dr. Cahit BAŞDAŞ*

ÖZ: Nesne, kavram ve olaylar arasında varlık-yokluk, olma-olmama gibi çeşitli karşıtlıklar mevcuttur. Karşıtlığın birinci grubu (var olan, gerçekleşen) genel olarak *olumlu*; ikinci grup (yokluk, gerçekleşmeyen) ise *olumsuz* olarak değerlendirilmektedir. Bir gramer ulamı olarak olumsuzluk, fiilin bildirdiği hareket ya da oluşun gerçekleşmeme durumunu ifade eder. Türkçede hareket ya da oluşun gerçekleşmeme (olumsuz) durumu, genel olarak fiil tabanlarına eklenen olumsuzluk eki *-mA-* ile yapılmaktadır. Nesne, kavram ve niteliğin yokluğu ise başlıca *yok*, *değil*, *+sIz* gibi biçim birimlerle ifade edilmektedir. Türkmen Türkçesinde görülen geçmiş zaman (-dI), geniş zaman (-Ar), şimdiki zaman (-yAr), anlatılan geçmiş zaman (-AndIr), şart, emir-istek ve gereklilik kiplerinin olumsuz şekli, düzenli olarak standart olumsuzluk eki (-mA-) ile yapılmaktadır. Ancak şimdiki zaman, gelecek zaman ve gereklilik kiplerinin olumsuz şekilleri standart değildir. Türkmen yazı dilinde *-mA-* ile oluşturulan olumsuz şekilleri az kullanılan ya da hiç kullanılmayan bu kipler, genellikle isimlerin yokluğunu bildiren *dāl* ve *yök* biçim birimleri ile olumsuzlaştırılmıştır. Şimdiki zamanın olumsuzluğu *yök* (>-ök) ile; gelecek zaman (-cAk), ikinci tip istek (-mAçI) ve gereklilik (-mAII) kiplerinin olumsuzluğu ise *dāl* (<değil) ile ifade edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkmen Türkçesi, olumsuzluk, yokluk.

Negation and Nonexistence in Turkmen Turkish

ABSTRACT: There are various contrasts between object, concept and event such as existence-nonexistence, occurrence-nonoccurrence. First group of contrast (existence, occurrence) is evaluated *positive* in general; second group (nonexistence, nonoccurrence) is evaluated *negative*. As a grammar category negation is stated the nonoccurrence of motion or occurrence defined by verb. In Turkish, nonoccur-

* Muğla Sıtkı Koçman Üni., Ed. Fak. TDE Böl. cahitbasdas@mu.edu.tr

rence of motion or occurrence (negative), in general formed by negation particle *-mA-* added to verb base. The negation of object, concept and quality is stated with grammatical morphemes *yok*, *değil*, *+sIz*. Seen in Turkmen Turkish, the negative form of the perfect tense (-dI), simple present tense (-Ar), present continuous tense (-yAr), past perfect tense (-AndIr), conditional mood, imperative- optative mood and necessitative regularly formed with suffix (-mA-). But, the negative form of present continuous tense, future tense and necessitives are not standard. In written language of Turkmen, these moods that used with *-mA-* and has little use or unused, generally negate with grammatical morphemes which state the negation of nouns *dāl* and *yōk*. Negative form of simple present tense stated as *yōk* (>-ōk; negative form of future tense (-cAk), second type optative and imperative mood (-mAII) stated as *dāl* (<değil).

Key Words: Turkmen Turkish, negation, nonexistence.

Giriş

Evrendeki nesne, kavram ve olaylar arasında varlık-yokluk, olma-olmama, istenen-istenmeyen gibi çeşitli karşıtlıklar mevcuttur. Her toplumun varlıkları ve olayları algılama biçiminden kaynaklanan kısmen farklı genel/özel tasarımlar bulunmakla birlikte, karşıtlığın birinci grubu (var olan, istenen, gerçekleşen) genel olarak *varlık/olumlu*; ikinci grup (var olmayan, istenmeyen, gerçekleşmeyen) ise *yokluk/olumsuzluk* olarak değerlendirilmektedir.

“Gerçek olmayan, yok olan ya da olumsuz olan herhangi bir nesne, varlık ya da kavram ancak gerçek olan ile, var olan ile mümkündür. Bu çerçevede olumsuzluk ya da yokluk ifadeleri, var olan / gerçekliği olan olumlu ifadelerden ya da varlık ifade eden durum ve ifadelerden doğmuştur” (Ağca 2010: 1).

Hemen her dilde olumlu veya varlığı temsil eden ifadeler, başlıca çekim ya da çeşitli bağımlı/bağımsız biçim birimler yardımıyla olumsuzlaştırılmaktadır. Fiilin bildirdiği hareket ya da oluşun gerçekleşmesi gibi gerçekleşmemesi de şahsa, zamana ya da isteğe bağlıdır. Bu bakımdan fiillerin olumlu çekimleri gibi olumsuz çekimleri de söz konusudur. Fiilin bildirdiği hareket ya da oluşun gerçekleşmemesi *olumsuzluk*; nesne, kavram ve niteliğin var olmaması ise *yokluk* olarak değerlendirilmektedir. Türkçede hareket ya da oluşun gerçekleşmeme (olumsuz) durumu, genel olarak fiil tabanlarına eklenen olumsuzluk eki (-mA-) ile yapılmaktadır¹.

¹ Çuvaşçada olumsuz emir, birinci şahıs dışında *an* ile yapılmaktadır: *an pusla* “başlama”; *an puşlatır* “başlamasın” (krş. Yılmaz 2002: 96).

Nesne, kavram ve niteliğin yokluğu ise başlıca *yok*, *değil*, *+sIz* gibi biçim birimlerle ifade edilmektedir.

Türkmen Türkçesi, konuşurlarının etnik yapısı ve coğrafi konumu itibariyle günümüz Türk lehçeleri içinde özel bir yere sahiptir. Bir Oğuz lehçesi olan Türkmen Türkçesi, aynı zamanda tarihî Harezmi-Çağatay yazı dili geleneğine dayanmaktadır. Oğuzca özellikler yanında Karluk-Uygur ve Kıpçak lehçelerine ait dil özelliklerini muhafaza eden Türkmen yazı dilinde olumsuzluk ve yokluk, farklı şekillerde ifade edilmektedir. Bu çalışmada, Türkmen Türkçesinde fiillerin çeşitli kip ve zamanlardaki farklı olumsuz şekilleri üzerinde durulacaktır.

Türkmen yazı dilinde fiillerin olumsuzluğu, bazı kip ve zamanlarda genel Türkçede olduğu gibi doğrudan fiil tabanlarına eklenen standart olumsuzluk eki (-mA-) ile yapılmaktadır. Ancak standart olumsuzluk eki (-mA-), bazı kip ve zamanlarda ya az kullanılmakta ya da hiç kullanılmamaktadır. Bu durumda olumsuzluk, yokluk bildiren *dāl* (<değil) ve *yōk* biçim birimleri ile sağlanmaktadır.

1. -mA- ile yapılan (standart) olumsuz şekiller

Standart olumsuzluk eki (-mA-), çeşitli ses olaylarına bağlı olarak ortaya çıkan *-mı/-mi-*, *-mu/-mü-*, *-mo/-mö-*, *-ba/-be-*, *-bo/-bö-*, *-pa/-pe-*, *-po/-pö-* gibi değişken şekilleriyle hemen bütün Türk lehçe ve ağızlarında işlek biçimde kullanılmaktadır². Ekin kökeni hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Konuya ilişkin çalışmalarda ekin vurgusuzluğu esas alınarak -mA- ile kurulan olumsuz fiillerin başlangıçta iki kelimededen oluştuğu görüşü öne çıkmıştır. Ramstedt, *bu ekin fiillerin -m ile yapılmış isim şekillerine Tunguz dillerinde yaşayan olumsuz fiil e- "nicht sein" fiilinin getirilmesiyle meydana geldiğini ileri sürmüştür: *bolum e-di > bolmadı*. Talat Tekin, Ramstedt'in görüşünün *Türkçe olumsuzluk eki -ma/-me'nin kökeni üzerine ileri sürülmüş olan görüşler içinde en akla yakın ve kabul edilebilir olduğunu* (Tekin 2003: 250) ifade etmiş ve bu görüşü destekleyen yeni kanıtlar sunmuştur.

Eklendiği fiilden sözlüksel değerinde yeni bir kelime türetmeyen ancak fiillerin şahsa, zamana ve isteğe bağlı olumsuz şekillerini yapan -mA-, aynı zamanda olumsuz fiilimsiler oluşturmaktadır (krş. Karasoy 2004: 8). Değişken şekilleri düzenli olarak hemen bütün Türk lehçe ve ağızla-

² Olumsuzluk eki, Kırgız, Kazak, Karakalpak, Nogay, Tuva, Altay, Hakas, Yakut lehçelerinde benzeşme, aykırılışma gibi çeşitli ses olaylarına bağlı olarak *-ba/-be-*, *-pa/-pe* biçimlerinde kullanılmaktadır. Ayrıca Kırgız, Altay, Yakut lehçelerinde ekin dudak uyumundan kaynaklanan yuvarlak ünlülü *-mo/-mö-*, *-bo/-bö-*, *-po/-pö* şekilleri ortaya çıkmıştır (krş. Ercilasun vd. 2006: 19).

rında kullanılan tarihî olumsuzluk eki *-mA-*, Türkmen yazı dilinde, geniş zaman (*-Ar*), birinci ve ikinci tip şimdiki zaman (*-yĀr*, *-yĀ*), görülen geçmiş zaman (*-dI*), ikinci tip anlatılan geçmiş zaman (*-AndIr*), emir-istek ve şart kiplerinde kullanılmaktadır.

Görülen geçmiş zaman *-dI/-mAdI*: Türkmen yazı dilinde görülen geçmiş zamanın olumsuz biçimi, genel Türkçede kullanılan standart olumsuzluk eki (*-mA-*) ile yapılır.

bardı/barmadı, söydi/söymedi.

İkinci tip anlatılan geçmiş zaman *-AndIr/-mĀndIr*: Türkmen Türkçesinde işlek olarak kullanılan birinci tip anlatılan geçmiş zaman (*I*)*pdIr* ekinin diğer bazı lehçelerdeki (Azeri, Özbek, Uygur, Kazak Kırgız, Nogay) gibi *-mA-* ile oluşturulan olumsuz şekli yoktur (krş. Ercilasun vd. 2006: 81-82). Bu nedenle olumsuz çekimde ikinci tip geçmiş zaman eki tercih edilmiştir. İkinci tip geçmiş zaman eki (*-AndIr*), sıfat-fiil eki *-An* ile bildirme ekinden (*-GAN+turur>-An+dIr*) oluşmuş birleşik bir ektir. Türkmen Türkçesi dışındaki Oğuz lehçelerinde zaman işlevi bulunmayan tarihî sıfat-fiil eki *-(G)An*, Karahanlı Türkçesi metinlerinden itibaren geçmiş zaman göreviyle kullanılmaktadır (bk. Akar 2003: 109). Çeşitli lehçe ve ağızlarda zaman eki göreviyle kullanılmaya devam eden *-(G)An* ekinin Kırgız ve Altay Türkçelerinde dudak uyumundan kaynaklanan yuvarlak ünlülü (*-GOn*) şekilleri de bulunmaktadır (krş. Ercilasun vd. 2006: 63). Türkmen yazı dilinde *anlatılan geçmiş zaman* eki olarak daha çok üçüncü şahıslarda görülen ve olumlu şekli (*-AndIr*) pek kullanılmayan bu ekin *-mA-* ile yapılan olumsuz *-mĀndIr* (<*-mA-An+dIr*) biçimi oldukça işlektir. (krş. İlker 1997: 104; Clark 1998: 236, Kara 2012: 125). Birinci tip (zamir kökenli) şahıs ekleriyle çekimlenen bu kipin ikinci şahıslarında bildirme eki (*-dir*) standart değildir.

almāndırın almāndırıs
almān(dır)sıñ almān(dır)sıñız
almāndır almāndırlar

İşlek olmamakla birlikte Türkmen Türkçesinde kipun *dāl* ile yapılan *-An dāl(dir)* biçimindeki olumsuz şekline de rastlanır³ (bk. 2. *dāl* (<değil) ile yapılan olumsuz şekiller).

Geniş zaman *-(A)r/-mAr*, *-mAz*: Türkmen Türkçesinde geniş zamanın olumsuz şekli, üçüncü şahıslarda *-mAz* ile yapılmaktadır. Bir ve

³ Lehçelerde bu kipun olumsuzluğu için ayrıca *emes*, *yok/jok/cok* da kullanılmaktadır (bk. Ercilasun vd. 2006: 47-56).

ikinci şahısların olumsuzluğunda ise Gagavuz ve Azerbaycan Türkçelerinde olduğu gibi (krş. Ercilasun vd. 2006: 393) *-mAr-* kullanılmaktadır. Olumlu (*-Ar*) şekli sık kullanılan geniş zamanın olumsuzluğu Türkmen yazı dilinde pek işlek değildir.

<i>aların</i>	<i>almarın</i>
<i>alarsıñ</i>	<i>almarsıñ</i>
<i>alar</i>	<i>almaz</i>
<i>alarıs</i>	<i>almarıs</i>
<i>alarsıñız</i>	<i>almarsıñız</i>
<i>alarlar</i>	<i>almazlar</i>

Birinci tip şimdiki zaman *-yĀr/-mĀyĀr*: Türkmen yazı dilinde birinci tip şimdiki zamanın olumlu (*-yĀr*) şekli oldukça işlektir. Ancak *-mA-* ile oluşturulan olumsuz *-mĀyĀr* şekli, özellikle birinci ve ikinci şahıslarda pek kullanılmamaktadır. Bunun yerine *yōk* biçim birimi ile oluşturulan *-Anōk* tercih edilmiştir⁴.

<i>alyārın</i>	<i>almayārın</i>
<i>alyārsıñ</i>	<i>almayārsıñ</i>
<i>alyār</i>	<i>almayār</i>
<i>alyāris</i>	<i>almayāris</i>
<i>alyārsıñız</i>	<i>almayārsıñız</i>
<i>alyarlar</i>	<i>almayārlar</i>

İkinci tip şimdiki zaman *-yĀ/ -mĀyĀ*: Birinci tip şimdiki zaman ekinin /r/ düşmesi sonucu kısalmış şeklidir. Daha çok günlük konuşmada kullanılan ikinci tip şimdiki zamanın *-mA-* ile yapılan olumsuz *-mĀyĀ* biçimi, yazı dilinde pek işlek değildir (krş. Clark 1998: 222).

<i>alyān</i>	<i>almayān</i>
<i>alyāñ</i>	<i>almayāñ</i>
<i>alyā</i>	<i>almayā</i>
<i>alyās</i>	<i>almayās</i>
<i>alyāñız</i>	<i>almayāñız</i>
<i>alyālar</i>	<i>almayālar</i>

⁴ bk. *yōk* ile yapılan olumsuz şekiller.

Şart -sA/-mAsA: Türkmen yazı dilinde şart kipinin olumsuzluğu, genel Türkçede olduğu gibi -mA- ile yapılır ve ikinci tip (iyelik kökenli) şahıs ekleriyle çekimlenir.

<i>yazsam</i>	<i>yazmasam</i>
<i>yazsaň</i>	<i>yazmasaň</i>
<i>yazsa</i>	<i>yazmasa</i>
<i>yazsak</i>	<i>yazmasak</i>
<i>yazsaňuz</i>	<i>yazmasaňuz</i>
<i>yazsalar</i>	<i>yazmasalar</i>

Emir-istek: Emir-istek kipinin olumsuzluğu da standarttır ve -mA- ile yapılır.

<i>barayın</i>	<i>barmāyın</i>
<i>bar(gın)</i>	<i>barma(gın)</i>
<i>barsın</i>	<i>barmasın</i>
<i>baralı/baralıň</i>	<i>barmālı/barmālıň</i>
<i>barıň</i>	<i>barmāň</i>
<i>barsınlar</i>	<i>barmasınlar</i>

2. *dāl* (<değil) ile yapılan olumsuz şekiller

İlk defa *tegül* biçimiyle Divânü Lügati't-Türk'te görülen bu kelimenin Türk lehçe ve ağızlarında başlıca *tegül*, *tügül*, *degül*, *dewül*, *tuvül*, *deyil*, *diil*, *dāl* gibi değişken şekilleri kullanılmaktadır (krş. Özmen 1997: 315). Kaşgarlı Mahmud'a göre *tegül*, Oğuzcadır ve Arguca *dag ol* sözünden alınmıştır (DLT I: 393). Türkçede ek-fiille oluşturulan isim soylu yüklemelerin olumsuz çekimlerinde kullanılan *değil*, genel olarak yüklem bildirdiği niteliğin, durumun yokluğunu ifade eder: *güzel(dir) / güzel değil(dir)*. Bazen de soru eki (mI) ile pekiştirme görevi üstlenir: *Çalıştın değil mi?* (krş. Özmen 1997: 332). Türkmen Türkçesinde büzülme sonucu *dāl* şeklini alan *değil*, düzenli olarak gelecek zaman (-cAk), ikinci tip istek (-mAçI) ve gereklilik (-mAII) kiplerinin olumsuzluğunda kullanılmaktadır.

Üçüncü tip şimdiki zaman -yĀn(dIr)/-yĀn dāl(dır): -yĀn(dIr) biçim birimi ile oluşturulan ve pek işlek olmayan bu kip, Türkmen gramerlerinde (krş. Söyegow 1999: 270) *çaklama hâzirki zaman* (İng. *subjective*

present continuous tense (krş. Clark 1998: 229) olarak adlandırılmıştır⁵. Olumsuz şekli çoğunlukla *dāl* ile yapılır⁶. Bu durumda bildirme eki (-dir), *dāl* sözcüğüne eklenir ve birinci tip (zamir kökenli) şahıs ekleriyle çekimlenir. İkinci şahıslarda bildirme (-dır) ekinin kullanılışı standart değildir.

<i>okayāndırın</i>	<i>okayān dāldirin</i>
<i>okayān(dir)siñ</i>	<i>okayān dāl(dir)siñ</i>
<i>okayāndır</i>	<i>okayān dāldir</i>
<i>okayāndırıs</i>	<i>okayān dāldiris</i>
<i>okayān(dir)siñiz</i>	<i>okayān dāl(dir)siñiz</i>
<i>okayāndırlar</i>	<i>okayān dāldirler</i>

Gelecek zaman -cAk/-cAk dāl: Şahıs ekleri ile çekimlenemeyen gelecek zaman (-cAk), Türkmen Türkçesinde pek işlek değildir. Gelecekte yapılacak iş ve hareketleri ifade etmek için genellikle geniş zaman (-Ar) tercih edilmektedir. Gelecek zamanın *dāl* ile oluşturulan olumsuz şekli de az kullanılmakta ve şahıs eki almamaktadır⁷. Daha çok üçüncü şahıslar için kullanılan bu kipte şahıs kavramı ya zamirle gösterilir ya da bağlamdan anlaşılır.

<i>(men) alcak dāl</i>	(alacak değilim/almayacağım)
<i>(sen) görcek dāl</i>	(görecek değilsin/görmeyeceksin)
<i>(ol) barcak dāl</i>	(varacak değil/varmayacak)
<i>(biz) yazcak dāl</i>	(yazacak değiliz/yazmayacağız)
<i>(siz) yazcak dāl</i>	(yazacak değilsiniz/yazmayacaksınız)
<i>(olar) yazcak dāl</i>	(yazacak değiller/yazmayacaklar)

İkinci tip anlatılan geçmiş zaman -AndIr/-An dāl(dir): Olumlu (-AndIr) şekli pek kullanılmayan ikinci tip anlatılan geçmiş zamanın -mA- ile yapılan olumsuz -mAndIr biçiminin yanında, -An dāl(dir) biçimi de kullanılmaktadır (krş. Clark 1998: 237). -An dāl(dir)+şahıs eki biçiminde

⁵ Türkmen Türkçesinde -yĀn(dIr) ile oluşturulan şimdiki zaman kipi, A. İlker (1997), M. Kara'nın (2012) çalışmalarında ve *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Gramerinde* (2006) yer almamıştır.

⁶ Sık kullanılmamakla birlikte -mA- ile yapılan olumsuz -mAyĀndır şekillerine de rastlanır (krş. Clark 1998: 230).

⁷ Seyrek olarak gelecek zamanın -mA- ile yapılan olumsuz şekillerine rastlanır: *Belki oğluñ bu pikirine gövnecek* (Söyegow 1999: 278).

oluşturulan olumsuz şekil daha çok üçüncü şahıslarda görülür, pek işlek değildir (krş. Clark 1998: 600).

<i>yazandırın</i>	<i>yazan dâldirin</i>	(yazmışım/yazmamışım)
<i>yazan(dir)sıñ</i>	<i>yazan dâl(dir)siñ</i>	(yazmışsın/yazmamışsın)
<i>yazandır</i>	<i>yazan dâl(dir)</i>	(yazmış/yazmamış)
<i>yazandırıs</i>	<i>yazan dâldiris</i>	(yazmışsınız/yazmamışsınız)
<i>yazandır(dir)sıñ</i>	<i>yazan dâl(dir)siniz</i>	(yazmışsınız/yazmamışsınız)
<i>yazandırlar</i>	<i>yazan dâldirler</i>	(yazmışlar/yazmamışlar)

İkinci tip istek -mAkçI/-mAkçI dâl(dir): Özbek, Uygur, Tatar, Başkurt, Kırgız, Kazak, Karakalpak lehçelerinde de değişken şekilleri kullanılan bu kip, geleceğe ait niyet ve temenni bildirir (krş. Ercilasun vd. 2006: 597-610). -mAkçI biçim birimi, mastar eki (-mA) ile isimden isim yapan -çI ekinin birleşmesiyle oluşmuştur. Türkiye Türkçesine -mA *isti-yor* ya da -AcAk biçiminde aktarılabilen ve şahıs eki almayan bu kipin olumsuzluğu Türkmen yazı dilinde *dâl* (<değil) ile yapılmaktadır⁸ (krş. Clark 1998: 293). Şahıs eklerinin kullanılmadığı bu kipte şahıs kavramı ya zamirlerle sağlanır ya da bağlamdan anlaşılır.

<i>(men) işlemekçi dâl</i>	(çalışmak istemiyorum/çalışmayacağım)
<i>(sen) işlemekçi dâl</i>	(çalışmak istemiyorsun/çalışmayacaksın)
<i>(ol) işlemekçi dâl</i>	(çalışmak istemiyor/çalışmayacak)
<i>(biz) işlemekçi dâl</i>	(çalışmak istemiyoruz/çalışmayacağız)
<i>(siz) işlemekçi dâl</i>	(çalışmak istemiyorsunuz/çalışmayacaksınız)
<i>(olar) işlemekçi dâl</i>	(çalışmak istemiyorlar/çalışmayacaklar)

Gereklilik -mAII(dIr)/-mAII dâl(dir): Tarihî metinlerde 15. yüzyıla kadar rastlanmayan gerekliliğin -mAII biçimi, bu yüzyıldan itibaren Oğuz sahasına ait metinlerde görülmektedir (krş. Ercilasun vd. 2006: 557). Günümüzde sadece Oğuz grubu lehçelerinde ve Çuvaşçada kullanılan -mAII, mastar eki -mA- ile isimden isim yapan +II ekinin birleşmesinden oluşmuş bir sıfat-fiil ekidir. Türkmen yazı dilinde şahıs eki almayan -mAII şeklinin yanında şahıs ekleriyle çekimlenen bildirme ekiyle genişletilmiş -mAII*dIr* biçimi de kullanılmaktadır. Kipin olumsuzluğu Genel Türkçede -mA- ile yapılırken Türkmen Türkçesinde *dâl(dir)* tercih edilmiştir (krş. Söyegow 1999: 308; Ercilasun vd. 2006: 472). -

⁸ Diğer lehçelerde kipin olumsuz şekli için -mA-, ve *emes* kullanılmaktadır (krş. Ercilasun vd. 2006: 603).

mAlI+dāl+dir biçiminde oluşturulan olumsuz çekimde şahıs ekleri bildirme ekinin sonuna eklenir.

<i>unutmalı dāldirin</i>	(unutmamalıyım)
<i>unutmalı dāl(dir)siñ</i>	(unutmamalısın)
<i>unutmalı dāl(dir)</i>	(unutmamalı)
<i>unutmalı dāldiris</i>	(unutmamalıyız)
<i>unutmalı dāl(dir)siniz</i>	(unutmamalısınız)
<i>unutmalı dāldirler</i>	(unutmamalılar)

Bu kiplerde olumsuzluğun *-mA-* yerine *dāl* ile ifade edilmesi, başlangıçta sıfat-fiil eki konumunda bulunan kip ekleri ile yokluk bildiren *dāl* arasında düşürülmüş bir ismin varlığına işaret etmektedir (krş. Söygov 1999: 309).

Ol beyle dile-agza düşmeli adam dāldir. “O, böyle dile düşmemelidir.”

3. *yök* ile yapılan olumsuz şekiller

Genel Türkçede isimlerin yokluğunu bildiren *yok*, Türkmen Türkçesinde fiillerin olumsuzluğu için de kullanılmaktadır. Türkmen yazı dilinde sıfat-fiil eki (*-An*) ve iyelik ekleriyle kaynaşarak şimdiki zamanın olumsuz şeklini oluşturmaktadır.

Şimdiki zaman *-Anōk*: Türkmen Türkçesinde şimdiki zaman, *-yĀr*, *-yĀ* gibi eklerin yanında gramerleşme sürecini tamamlamamış *-p yör*, *-p dur*, *-p yatur*, *-p otur*, gibi *zarf-fiil eki (-p)+sürekli bildiren yardımcı fiil* biçiminde oluşturulan analitik yapılarla da ifade edilmektedir⁹. Türkmen yazı dilinde bu analitik yapıların doğrudan *-mA-* ile oluşturulan olumsuz şekilleri yoktur¹⁰. Bütün analitik şekiller için *sıfat-fiil eki (-An)+iyelik eki+yök (>-An+I yök>-Anōk)* biçiminde oluşturulan sadece bir olumsuz şekil kullanılmaktadır (krş. Clark 1998: 231, Kara 2012: 128; Ercilasun vd. 2006: 272). Diğer lehçe ve ağızlarda pek rastlanmayan ve

⁹ Benzer yapıdaki analitik şekiller, Kazak, Kırgız, Karakalpak, Altay, Nogay, Tatar, Başkurt, Kırım, Kumuk, Karaçay-Balkar, Hakas, Tuva lehçeleri ve Batı Anadolu Ağızlarında kullanılmaktadır (krş. Ercilasun vd. 2006: 170; Akar 2013: 145).

¹⁰ Diğer lehçelerde şimdiki zamanı ifade eden bu tip analitik yapıların olumsuzluğunda genellikle standart olumsuzluk eki (*-mA-*) kullanılmaktadır (krş. Ercilasun vd. 2006: 186, 231, 273, 296).

olumlu şekli kullanılmayan bu olumsuz yapı, Türkmen Türkçesinde oldukça işlektir¹¹.

- bilemök* (<bil-en-im yök) = bildiğim yok/bilmiyorum
bileñök (<bil-en-iñ yök) = bildiğin yok/bilmiyorsun
bilenök (<bil-en-i yök) = bildiği yok/bilmiyor
bilemzök (<bil-en-imiz yök) = bildiğimiz yok/bilmiyoruz
bileñzök (<bil-en-iñiz yök) = bildiğiniz yok/bilmiyorsunuz
bilenöklar (<bil-en-leri yök) = bildikleri yok/bilmiyorlar

SONUÇ

Türkmen Türkçesinde *görülen geçmiş zaman* (-dI), *ikinci tip anlatılan geçmiş zaman* (-AndIr), *geniş zaman* (-Ar), *emir-istek ve şart* (-sA) kiplerinin olumsuz şekilleri, standart olumsuzluk eki (-mA-) ile yapılmaktadır. Yani geçmişte olmayan/gerçekleşmeyen, tekrarlanmayan hareketler/oluşlar, yapılması istenmeyen işler ve şarta bağlı olumsuzluk, genel olarak standart olumsuzluk eki (-mA-) ile ifade edilmektedir.

Şimdiki zaman, *gelecek zaman* ve *gereklilik* kiplerinin -mA- ile oluşturulan standart olumsuz şekilleri pek kullanılmamaktadır. Bu kiplerde olumsuzluk, yokluk bildiren *dāl* (<değil) ve *yök* biçim birimleri ile sağlanmıştır. Şimdiki zamanın olumsuzluğu *yök* (>-ök) ile; gelecek zaman (-cAk), ikinci tip istek (-mAçI) ve gereklilik (-mAII) kipinin olumsuzluğu ise *dāl* ile ifade edilmektedir. Yani henüz gerçekleşmeyen ya da devam etmeyen ve yapılması/olması tasarlanmayan/beklenmeyen, istenmeyen, gerekli görülmeyen hareket/oluşlar, -mA- yerine *dāl* ve *yök* yardımıyla olumsuzlaştırılan fiilimsilerle ifade edilmiştir. Böylece bu kiplerde fiilin bildirdiği hareket ya da oluşun gerçekleşmemesinden ziyade şahsın/öznenin yokluğu vurgulanmıştır.

¹¹ Nurettin Demir, Kıbrıs ağızlarında emir-istek kipinin *yok* ile oluşturulan olumsuz şekillerini tespit etmiştir: *Yok gidesiñ eve da yalñız sıkılasıñ* “Eve gidip de yalnız sıkılmayasın” (bk. Demir 2009: 27).

KAYNAKÇA

- AĞCA, Ferruh (2010), *Budist Türk Çevresi Metinlerinde Olumsuzluk ve Yokluk Şekilleri*, TKAE Yayınları, Ankara.
- AKAR, Ali (2003), “-GAn Sıfat-fiil Eki,” *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, S. 14, 2003 Güz, s. 103-115.
- (2013), *Muğla ve Yöresi Ağızları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ATALAY, Besim (1992), *Divanü Lügati't-Türk Tercümesi*, 3. Baskı, C. I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- CLARK, Larry (1998), *Turkmen Reference Grammar*, Turcologica 34, Yayınlayan: Lars Johanson, Harrassowitz Verlag - Wiesbaden.
- DEMİR, Nurettin (2009) “Kıbrıs Ağızlarının Tipik Özellikleri”, *Kıbrıs Konuşuyor*, s. 18-27, Kesit Yayınları, İstanbul.
- ERTEN, Münir (2007), “+sız Eki Olumsuzluk Eki midir?” *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/4 Fall 2007, s. 1168-1173.
- ERCİLASUN, Ahmet B. vd. (2006), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I -Fiil- Basit Çekim*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- (2007), *Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- İLHAN, Nadir (2005), “Türkçede Olumsuzluk”, *45. Türk Dil Bayramı ve Yunus Emre'yi Anma Etkinlikleri 1- 13 Mayıs 2005*, Karaman Valiliği Karaman Dil - Kültür ve Sanat Dergisi 2005, s. 271- 279.
- İLKER, Ayşe (1997), *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KARA, Mehmet (2012), *Türkmen Türkçesi Grameri*, Etkileşim Yayınları, İstanbul.
- KARASOY, Yakup (2014), “Türkçede -ma (-me) Ekinin Yeri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Güz 2004, S. 16, s. 1-14, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya.
- ÖZMEN, Mehmet (1997), “Türkçe’de Değil Kelimesi ve Kullanımları”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1995*, s. 315-368, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- SÖYEGOW, Myratgeldi (1999), *Türkmen Diliniñ Grammatikasy-Morfologiya*, Ruh Neşiriyaty, Aşgabat.

- TEKİN, Talat (2003), “Olumsuzluk Eki -ma/me’nin Etimolojisi”, *Makaleler 1-Altayistik*, Grafiker Yayıncılık, Ankara.
- ÜSTÜNER, Ahat (2001), “Eski Türkiye Türkçesinde -sUz Eki”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, S. 2, s.177- 184, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ.
- YILMAZ, Emine (2002), *Çuvaşça Çok Zamanlı Morfoloji*, Grafiker Yayınları, Ankara.